формирование у детей и молодежи национальных мировозренческих позиций, идей, взглядов и убеждений. Оно осуществляется на всех етапах обучения в школе, где обеспечивается всестороннее развитие личности, гармоничность и целостность личности, развитие способностей и воспитание гражданина Украины.

Ключевые слова: краеведение, родной край, патриотизм, национально-патриотическое воспитание, сознание, национальное сознание.

Zazharskaya A. P. Country study in the national consciousness of modern students

The article reveals one of the most exciting areas of modern science - local history, as the basis of formation of national consciousness of modern Ukrainian students. Today, life requires a new understanding of the history of Ukraine, returning from oblivion a number of phenomena, events, heroic deeds of our ancestors, so a civilized society should know its history, the history of his native land. A national-patriotic education best suits the needs of the revival of Ukraine.

The most important trait of the modern student is formation of national consciousness, patriotic feelings for his native land, his people, and thewillingness to work for the sake of Ukraine. A valuable way of the revival of the nation is the formation of national pride for their country among younger generation. Patriotic education in schools aimed to attract students to the national culture and spirituality, to formchildren's and youth's national outlook and positive, ideas, opinions and beliefs. It is carried out on all stagesof schooling where the full development of personality, harmony and integrity of the individual, the development of skills and education of the citizen of Ukraine are provided.

Key words: studies, homeland, patriotism, national-patriotic education, consciousness, national consciousness.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2015 р.
Прийнято до друку 30.10.2015 р.
Рецензент – д.п.н., проф. Докучаєва В. В.

УДК 372. 881.1

А. В. Нікітіна

ПРЕЦЕДЕНТНИЙ ТЕКСТ ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Текст на уроках української мови є найважливішим методичним засобом, що спрямований на реалізацію навчальних, розвивальних і виховних завдань. Соціокультурна змістова лінія програми орієнтує

вчителя на використання текстів, які слугують меті оволодіння школярами національними й загальнолюдськими культурними й духовними цінностями, а також нормами, що регулюють стосунки між поколіннями, націями, виховують національно-патріотичні почуття як стійкі переконання особистості, сприяють естетичному й морально-етичному, національно зумовленому розвиткові особистості школяра загалом і його національно-мовної особистості зокрема. З-поміж текстового дидактичного матеріалу виділяємо тексти, насичені особливо ціннісним національно-патріотичним змістом. Це тексти з категорії прецедентних – таких, що є важливими, значущими, загальновідомими. Погляд на прецедентний текст як засіб національно-патріотичного виховання на уроках української мови представимо в цій розвідці.

Методика роботи з текстом як об'єкт дослідження цікавить учителів-словесників, лінгводидактів, викладачів вищої школи, тобто тих, хто готує до професійної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури. До загальної широкої й багатоаспектної проблеми вивчення тексту з погляду його структури, семантики й дидактичних функцій долучилося багато вчених, привертає увагу дослідників і прецедентний текст. Так, у лінгвістиці визначено поняття прецедентного тексту, наприклад, у роботах Ф. Бацевича, Ю. Караулова, В. Красних, В. Костомарова, А. Габідулліної, О. Опаріної, О. Селіванової, Г. Слишкіна та ін.

Уважаємо, що враховувати наукові здобутки в галузі методики роботи з текстом необхідно під час розроблення будь-яких часткових методичних проблем, зокрема й тих, що стосуються методичного застосування прецедентних текстів на уроках української мови. Започаткували методичні пошуки навчання учнів на текстовій основі такі українські дослідники, як О. Біляєв, П. Кордун, В. Мельничайко, К.Плиско, М. Пентилюк, М. Стельмахович. Питання аналізу тексту розглядають в контексті методики розвитку мовлення учнів (В. Бадер, Т. Донченко, О. Горошкіна, Л. Мамчур, Л. Паламар, Л. Скуратівський, Г. Шелехова). Лінгводидакти розробили теоретичні засади роботи з текстом, учителі апробували методику аналізу структури й семантики текстів різних за стилем, типом, жанром мовлення, приділяючи увагу виховному потенціалу текстового дидактичного матеріалу. Аналізують прецедентний текст в українській лінгводидактиці вищої школи А. Будник, Ж. Горіна, І. Хижняк. Однак спеціальних досліджень, присвячених використанню прецедентних текстів як засобів національно-патріотичного виховання учнів середньої школи, немає. Це й зумовило вибір теми дослідження.

Мета цієї статті – проаналізувати прецедентний текст як засіб національно-патріотичного виховання учнів на уроках української мови, зокрема уточнити лінгвометодичне поняття «прецедентний текст», виявити семантичні й функційні якості та виховний потенціал прецедентних текстів у дискурсі уроку української мови.

Поняття «прецедентний текст» належить до дискусійних у науковій лінгвістичній літературі, учені пропонують різні назви одного поняття, розглядають його вузько й широко, зважаючи на неоднозначність наукового розуміння тексту. Ми не будемо вдаватися до аналізу відповідної термінології, а виокремимо ті науково обґрунтовані лінгвістичні положення, що є ключовими для порушеної нами лінгводидактичної проблеми. Визначаючи й аналізуючи смисл прецедентного тексту, дослідники єдині в головному: прецедентні тексти – це тексти, важливі для конкретної особистості в когнітивному й емоційному аспектах, широко вживані в культурному середовищі, ціннісні для особистості й нації загалом. Важлива ознака прецедентних текстів – емоційне збагачення спілкування та заощадження мовних і мовленнєвих ресурсів, оскільки зміст прецедентного тексту всім відомий, слухачі за певною фразою, цитатою розгадують інформацію з тексту. Поділяємо думки про те, що кількість прецедентних текстів для певної спільноти впливає на міцність стосунків і взаємозв'язків. Міцнішими є ті спільноти, у яких є багато значущого й вагомого, усіма зрозумілого, ціннісного смислу, відтвореного в текстах.

Прецедентними, як визначає Ю. Караулов, є тексти, «значущі для тієї чи тієї особистості в пізнавальному й емоційному плані, які мають надособистісний характер, тобто добре відомі й широкому оточенню цієї особистості, разом з її попередниками та сучасниками, та, врешті-решт, ті, звернення до яких поновлюється неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості» [1, с. 216]. Дослідник уважає, що прецедентні тексти можна було б назвати хрестоматійними, оскільки навіть за умови, що вони не входили до програми загальноосвітньої школи, ці зразки є відомими для мовців, які прочитали їх самостійно або почули від інших. Хрестоматійність і загальновідомість прецедентних текстів зумовлює їх реінтерпретацію: вони виходять за межі того виду мистецтва, де споконвічно виникли, втілюються в інших сферах, стаючи фактом культури в широкому розумінні слова [1, с. 216 – 217]. Під прецедентним текстом Г. Слишкін пропонує розуміти будь-яку послідовність знакових одиниць, для яких характерна цілісність та зв'язність, а також ціннісна значущість для певної культурної групи [2, с. 28]. На нашу думку, якнайточніше відображають смисл досліджуваного явища ті визначення, що охоплюють усі особливості прецедентних текстів і показують їх сутність: це тексти, значущі для тієї чи тієї особистості в пізнавальному й емоційному відношенні; ці тексти мають надособистісний характер, тобто добре відомі широкому оточенню особистості, разом з попередніми поколіннями й сучасниками; тексти, багаторазово поновлювані в дискурсі національно-мовної особистості.

Важливим для лінгводидактичного диференціювання методик і технологій роботи з прецедентним текстом уважаємо існування такого узагальнювального широкого поняття, як «прецедентний феномен». Прецедентні тексти розглядаємо в структурі прецедентних феноменів.

Інколи ці терміни використовують на означення однакових понять. До прецедентних феноменів відносять не лише прецедентні тексти, а й прецедентні імена, прецедентні висловлювання, прецедентні ситуації (Д. Багаєва, Д. Гудков, І. Захаренко, В. Красних та ін.), що теж можуть бути названі текстом у його альтернативному розумінні (структури, у якій смисл передано невербально; креолізованого тексту).

Так, прецедентне ім'я – це індивідуальне ім'я, пов'язане з широковідомим текстом, прецедентною ситуацією (імена людей: Ярослав Мудрий, Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, Борис Грінченко та ін., біблійні, літературні персонажі, герої казок, історичних пісень, дум тощо: Богородиця, Мавка, Котигорошко, Морозенко, Берегиня). Прецедентні висловлювання – це використані мовцем цитати з відомого тексту, крилаті вислови, прислів'я тощо, за якими слухачі уявляють ситуацію й розуміють смисл (наприклад, використання мовцем прислів'я «Життя прожити – не поле перейти», вислову з поезії Оксани Пахльовської «Раби – це нація, котра не має Слова. Тому й не може захистить себе»). Прецедентна ситуація відображає усвідомлені учасниками спілкування смисли в певних подіях, поведінці людей чи персонажів (історичні події, державні свята, національно-обрядові дії тощо). Прецедентний текст як цілісний та зв'язний продукт мовномисленнєвої діяльності людини наділений ціннісною значущістю для певної культурної групи. До прецедентних текстів належать твори художньої літератури, тексти пісень, жанрів народної творчості, політичні, публіцистичні тексти тощо. Вони не тільки формують додаткові значення, уводячи більш широкий культурний контекст, але й створюють особливий емоційно-оцінний смисл висловлювання. Прецедентні феномени зберігають в згорнутому вигляді великий обсяг інформації, зміст якої визначає когнітивна база особистості, здатної до асоціативного сприйняття цієї інформації. У науці існує поділ прецедентних феноменів на вербальні (різноманітні тексти як продукти мовномисленнєвої діяльності) та невербальні (витвори живопису, архітектури, скульптури, музичні твори тощо). [3, с. 173 – 174].

Джерелом навчальних прецедентних феноменів є класичні літературні твори, фольклор, тексти промов тощо. Прецедентні феномени засвідчують належність мовної особистості до певної доби, її культури, слугують виразником особливостей епохи, нації, соціуму, а відтак постають ціннісним джерелом для реалізації виховної мети навчання. Частотність звернення до будь-якого тексту в процесі створення нових текстів свідчить про ціннісне до нього ставлення, і, отже, про його прецедентність. Тексти можуть набувати ознак прецедентності, однак можуть і втрачати ці ознаки, якщо в текстах нівельована значущість смислів, інформація стає неактуальною, непотрібною. Мовне чуття й інтелектуальний розвиток допомагають людині сприймати й відтворювати прецедентність тексту. Дослідники вважають, що прецедентні тексти – це тексти, важливі для конкретної

особистості в пізнавальному й емоційному планах, добре відомі її широкому оточенню, часто вживані особистістю в мовленні. Такі тексти зафіксовані у свідомості носіїв мови та є так званими «готовими інтелектуально-емоційними блоками», стереотипами, зразками, мірками порівняння [1, с. 220], що допомагають людині орієнтуватися в ментальному та вербальному просторах.

Використання прецедентних феноменів на уроках української мови в школі зумовлене їх основними функціями, зокрема: прагматичною, що полягає у здатності впливати на адресата; оцінювальною, що виражається в суб'єктивному ставленні мовця до висловлювання; естетичною, що передбачає почуття прекрасного в оцінюванні сприймання; моделювальною, спрямованою на формування уявлень про світ у вигляді моделі; евфемістичною, що сприяє пом'якшенню висловлювання, приховуванню грубого, неприємного.

Учитель-словесник, використовуючи прецедентні феномени на уроках української мови, повинен ураховувати важливу умову прецедентності – наявність спільної ментально-вербальної бази автора та учня, сформованість у школярів національно-мовної картини світу – і дбати про формування цієї картини світу.

У педагогічному дискурсі прецедентні тексти (так само, як і інші прецедентні феномени) належать до класифікації *за ціннісним спрямуванням*. Відповідно до насиченості ціннісними ознаками виділяють такі тексти: *прецедентні* (еталони культури народу, «інтелектуально-емоційні блоки», стереотипи, зразки, що мають особливу цінність для дискурсної особистості); *культурознавчі* (відображають культурні цінності народу, естетичні за змістом, структурою й лексичним наповненням); *патогенні* (здійснюють негативний вплив на свідомість та поведінку адресата). На противагу першим двом групам текстів, *патогенні* тексти завдають або можуть завдати шкоди моральному чи психологічному здоров'ю особистості чи спільноти, паплюжити гідність людини чи релігійні її почуття. До патогенних текстів належать такі, що загрожують суспільній моралі, націлені на підрив національних та державних інтересів, які мають шкідливий вплив на людину [4, с. 84]. З професійного погляду вчителя-словесника, шкідливим можна назвати текст, який виражає неповагу до мовних традицій народу, зневагу до вироблених правил (тексти з помилками в написанні власних назв, із недбалим пунктуаційним оформленням; примітивні мовні ресурси для передачі думок в Інтернеті оточують учнів і студентів і теж завдають шкоди мовній особистості). Тому особливо цінними є прецедентні тексти, використані в лінгводидактичному дискурсі задля формування в учнів гарного смаку в користуванні українською мовою, моральних якостей, національно-патріотичних почуттів.

У лінгвометодиці використовують важливу ознаку прецедентного тексту – його хрестоматійність як особливу цінність для національної

спільноти і для окремої особистості та багаторазове звернення до нього підчас спілкування в різних ситуаціях. Ця ознака робить прецедентний текст дієвим засобом виховання, оскільки багаторазове звернення до еталонів національної культури формує стійкі патріотичні переконання.

В. Красних висловлює слушну думку по те, що однією із основних ознак прецедентного феномена є здатність виконувати роль еталона культури [3, с. 171]. Прецедентні тексти можуть відображати еталонні загальнокультурні смисли, що стосуються загальнолюдських цінностей, і національно марковані смисли, у яких відбито своєрідність культурної національної спільноти (у другому випадку інколи йдеться про національно-прецедентний текст). Саме ця ознака прецедентних текстів зумовлює їх соціокультурний потенціал, а відтак і спроможність реалізовувати соціокультурну лінію чинної шкільної програми.

На нашу думку, прецедентний текст як лінгвометодичне поняття – це адаптований до теми й мети уроку словесний дидактичний засіб навчання української мови, який містить соціокультурну інформацію, особливо значущу для української спільноти, частиною якої є учні. Соціокультурна інформація у навчальному прецедентному тексті повинна мати прозорі, зрозумілі учням смисли, які легко утворюють асоціативні зв'язки на основі когнітивних і емоційних процесів, спрямовані на розвиток інтелекту учня й виховання національно значущих ознак мовної особистості.

Прецедентність тексту має бути сприйнята й учнем, правильно осмислена, інтерпретована в його свідомості. А для цього учні на уроках української мови повинні систематично долучатися до роботи з такими текстами. Практика використання фразеологізмів, прислів'їв, приказок, звернення до ключових історичних подій в Україні, до національно значущих персоналій має стати правилом для вчителя-словесника в спілкуванні зі школярами. Важливу роль у цьому питанні відіграє співпраця з учителями інших предметів, узгодження роботи, проведення спільних навчально-виховних заходів.

Уроки української мови, відповідно до вимог чинних навчальних програм, спрямовані насамперед на формування національно свідомої, духовно багатої мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами рідної мови. Реалізація цієї мети передбачає уважне ставлення вчителя до відбору текстового дидактичного матеріалу, адже навчальний текст є не тільки засобом навчання мови як системи комунікативно значущих одиниць з усіма їх характеристиками, а й засобом формування духовного світу учнів, цілісних світоглядних, соціокультурних уявлень, залучення школярів до культурних надбань людства й українського народу в часовому й просторовому аспекті.

Навчальні прецедентні тексти можуть бути об'єднані в певний корпус, призначення якого – залучати школярів до культурних надбань людства й українського народу, рідного краю, виховувати національно

свідому й розвинену особистість. На уроках української мови прецедентні тексти застосовують у різних навчальних ситуаціях з різною метою: учні аналізують виучувані мовні одиниці, наявні в тексті, характеризують його стильові й жанрові ознаки, виконують творчі роботи з використанням прецедентних висловлювань, описують прецедентні ситуації та ін. Учні переконуються, що знання та використання прецедентних текстів допомагає увиразнити зміст висловлювання, зробити його більш інформативним, цікавим та впливовим.

Отже, прецедентний текст на уроках української мови спрямований на реалізацію навчальних, розвивальних і виховних завдань, оскільки сприяє засвоєнню школярами національних культурних і духовних цінностей, виховує національно-патріотичні почуття. Прецедентні тексти представлені в структурі прецедентних феноменів – прецедентних імен, прецедентних висловлювань, прецедентних ситуацій. З погляду лінгвометодики, прецедентний текст як дидактичний засіб навчання має бути адаптований до теми й мети уроку й містити особливо значущу соціокультурну інформацію, що й виявляє семантичні й функційні якості та виховний потенціал прецедентних текстів на уроках української мови. Застосування прецедентних текстів на уроках української мови вимагає систематичної й цілеспрямованої роботи над їх аналізом і залученням школярів до використання в своєму мовленні прецедентних висловлювань, що загалом дійсно сприяє національно зумовленому розвиткові особистості й національно-патріотичному вихованню учнів.

Подальше лінгводидактичне дослідження прецедентних текстів вбачаємо в теоретичному й практичному розробленні методик і технологій аналізу різних за жанрами прецедентних текстів.

Список використаної літератури

1. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Изд-во ЛКИ, 2010. – 264 с. **2. Слышкин Г.** От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Слышкин – М. : Academia, 2000. – 146 с. **3. Красных В. В.** «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с. **4. Должикова Т. І.** Практикум з лінгвістики тексту [Текст] : навч. посіб. / Т. І.Должикова, І. В. Мілєва, А. В. Нікітіна. – К. : Ленвіт, 2011. – 142 с.

Нікітіна А. В. Прецедентний текст як засіб національно-патріотичного виховання на уроках української мови

У статті представлено лінгводидактичний погляд на прецедентний текст як засіб національно-патріотичного виховання учнів на уроках української мови. Автор доводить, що прецедентний текст у навчальному процесі спрямований на реалізацію навчальних, розвивальних і виховних завдань, оскільки сприяє засвоєнню школярами національних культурних і духовних цінностей. Унаслідок аналізу лінгвістичної й

методичної літератури автор уточнює лінгвометодичне поняття «прецедентний текст» у структурі поняття «прецедентний феномен», виявляє семантичні й функційні якості та виховний потенціал прецедентного тексту як засобу навчання української мови. Застосування прецедентних текстів на уроках української мови вимагає систематичної й цілеспрямованої роботи над їх аналізом і залученням школярів до використання в своєму мовленні прецедентних висловлювань, що загалом дійсно сприяє національно зумовленому розвиткові особистості й національно-патріотичному вихованню учнів.

Ключові слова: прецедентний текст, прецедентний феномен, засіб виховання, уроки української мови.

Никитина А. В. Прецедентный текст как средство национально-патриотического воспитания на уроках украинского языка

В статье с позиций лингводидактики представлен прецедентный текст как средство национально-патриотического воспитания учащихся на уроках украинского языка. Автор доказывает, что прецедентный текст в учебном процессе направлен на реализацию учебных, развивающих и воспитательных задач, поскольку способствует усвоению школьниками национальных культурных и духовных ценностей. В результате анализа лингвистической и методической литературы автор уточняет лингвометодическое понятие «прецедентный текст», в структуре понятия «прецедентный феномен», выделяет семантические и функциональные качества, а также воспитательный потенциал прецедентного текста как средства обучения украинскому языку. Применение прецедентных текстов на уроках украинского языка требует систематической и целенаправленной работы над их анализом и привлечением школьников к использованию в своей речи прецедентных высказываний, что в целом действительно способствует национально обусловленном развитию личности и национально-патриотическому воспитанию учащихся.

Ключевые слова: прецедентный текст, прецедентный феномен, средство воспитания, уроки украинского языка.

Nikitina A. V. The Precedent text as a mean of national-patriotic education at the lessons of Ukrainian language

The language didactic view on the precedent text as a mean of national-patriotic education at the lessons of Ukrainian language, is justified in the article.

The precedent texts are presented in a structure of precedent phoenomenas – the precedent names, precedent expressions, precedent situations. The author proves that the precedent text, which is in educational process, is directed to the realization of educational, developmental and educational task, because it promotes between pupils the mastering of national cultural and moral values, norms, which regulate the relations between generations, educates national-patriotic feelings and develops stable opinion

of personality. As a result of linguistic analysis of the methodic literature, the author precises the language methodic notion "the precedent text", points out the semantic and functional qualities and educational potential of the precedent texts in a discourse of the Ukrainian language lesson.

It is emphasized that the using of precedent phoenomenas at Ukrainian language lessons at school is conditioned on its main functions, especially pragmatic, estimating, esthetic, modeling, euphemistic function.

The using of the precedent texts at the Ukrainian language lessons needs semantic and single-minded work with its analysis and joining pupils to using the precedent expressions in their speech. And, in general, it promotes the nationally conditioned development of personalty and national-patriotic education of pupils.

Key words: precedent text, precedent phenomenon, mean of education, Ukrainian language lessons.

Стаття надійшла до редакції 27.09.2015 р.
Прийнято до друку 30.10.2015 р.
Рецензент – д.п.н., проф. Савченко С. В.

УДК 378.147.31+378.18.035.6(477.61)

Н. Л. Отрощенко

ЛЕКЦІЯ-ПРЕЗЕНТАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА ПАТРІОТИЗМУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Нині гостро постало питання національно-патріотичного виховання в Україні й, навіть, не питання, а виникла нагальна потреба. Ми сьогодні бачимо наслідок формального, а часом і халатного ставлення до патріотизму. Анексія АР Крим і м. Севастополь та війна на Донбасі суттєво змінили життя усіх громадян України незалежно від місця їх проживання. Найуразливішими під час будь-яких докорінних змін у суспільстві, а особливо, якщо вони пов'язані з військовими чи протовійськовими (як у Криму) протистояннями, є найменш захищені категорії населення. І, в першу чергу – діти та молодь. Найгостріше наслідки війни на собі відчули і відчувають діти, які проживають у Донецькій та Луганській областях. Так, від конфлікту на Донбасі, за даними УГКП ООН, постраждало 5 млн. українських громадян. За підрахунками ЮНІСЕФ, 1,7 млн. постраждалих (або 34% від усієї кількості) – це підростаюче покоління [1].

Тому настав час відповідально поставитись до національно-патріотичного виховання. Ми нарешті маємо чітко усвідомити, що порожнина в мізках і душі заповнюється чужими ідеями та цінностями так